

مطالعه مسکن برای گروه‌های کم درآمد شهری با تاکید بر پایداری اجتماعی؛ نمونه موردی شهر ایلام

محمد جواد ایران نژاد* - کارشناس ارشد معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین الملل کیش، کیش، ایران.

چکیده

پایداری اجتماعی و بهبود رفاه نسل‌های آینده و کنونی بر می‌گردد و امروزه در طراحی معماری روند استفاده چشمگیری داشته است. با وجود نگاه‌های مختلف به مفهوم توسعه پایدار و برداشت‌های متفاوت از آن، اصل تعادل میان سه بعد زیست محیطی، اجتماعی و اقتصادی مورد توافق همگان است. رویکرد پایداری اجتماعی به جهت در نظر داشتن نیازهای اساسی مردم، عدالت خواه بودن و رفاه فیزیکی و اجتماعی، ارتقاء خلاقیت و توسعه توان انسانی، حفظ میراث فرهنگی و زیستی، تقویت احساس ارتباط با تاریخ و محیط زیست و مردم سالارانه بودن و نیز بهبود شرایط زندگی رفاه اجتماعی، کالبدی و شور و هیجان ساکنان را به ارمغان می‌آورد. باید در نظر داشت در بسیاری از موارد مهمترین عامل تأثیرگذار بر میزان رضایت فرد از سکونت در محله، مسکن و شرایط محیطی آن است لذا در مطالعه مسکن با در نظر گرفتن اصول پایداری اجتماعی امری شایان توجه بنظر می‌رسد. اقشار کم‌درآمد جامعه همواره به سبب عدم برخورداری از امکانات مناسب مسکونی و اجتماعی مورد غفلت قرار گرفته‌اند. مطالعه مسکن بر مبنای الگوهای پایداری اجتماعی با توجه به فاکتورهای اساسی پایداری اجتماعی می‌تواند در مطالعه مسکن اقشار کم‌درآمد نقش داشته باشد. حال این پرسش مطرح می‌گردد که نقش پایداری اجتماعی در مسکن اقشار کم‌درآمد چیست و چگونه می‌توان از این رویکرد در مطالعه مسکن استفاده نمود. برای پاسخگویی به این پرسش ابتدا موضوع مسکن و شناخت توسعه پایدار، اصول، راهکارها و نیز پایداری اجتماعی مورد بررسی قرار گرفته است. در نهایت با بررسی نمونه‌های خارجی و منابع مطالعاتی مشخص گردید رویکرد پایداری اجتماعی به جهت دربر داشتن فاکتورهایی مناسب نظیر عدالت اجتماعی، ارتقاء آموزش و رفاه فیزیکی برای مسکن قشر کم‌درآمد به عنوان الگویی برای در نظر گرفتن مسکن قشر کم‌درآمد در نظر گرفته شود.

واژگان کلیدی: گروه‌های کم درآمد شهری، مسکن، پایداری اجتماعی، ایلام.

The study of housing for small urban groups with emphasis on social sustainability (the city 's case of Ilam)

Abstract

Social sustainability and the welfare of future generations, and today's trend has been dramatically used in architecture design. Despite the different perspectives of sustainable development and its different perceptions, the principle of balance between the three dimensions of environmental, social and economic consensus is agreeable to everyone. Social sustainability approach to address the basic needs of people, equity and physical and social wellbeing, promotion of creativity and development of human capacity, the preservation of cultural and biological heritage, the sense of association with history and the environment, and being democratic as well as improving the living conditions of social welfare, body and passion bring residents. It should be considered that in many cases, the most important factor affecting the level of satisfaction of a person from residence in the neighborhood, housing and its environmental conditions, therefore, in the study of housing, it is worth considering the principles of social sustainability. Low-income groups in the community have always been neglected due to lack of proper residential and social facilities. Housing studies based on social sustainability patterns, with regard to the basic factors of social sustainability, can play a role in the low-income housing population. The question now is what the role of social sustainability in low-income housing is and how this approach can be used in housing studies. To answer this question, the issue of housing and the recognition of sustainable development, principles, strategies and social sustainability have been investigated first. Finally, by examining external samples and literature sources, the social sustainability approach was considered as a model for considering low-income housing in order to include appropriate factors such as social justice, education promotion and physical well-being for low income families.

Keywords: Low - income urban groups, housing, social sustainability, Ilam.

جمعیت می‌باشد که کانون اصلی مهاجرپذیری استان می‌باشد. اقشار کم‌درآمد که حجم بالایی از جمعیت شهر را تشکیل می‌دهند در تأمین مسکن مناسب برای خود دچار مشکل هستند. بنابراین لزوم توجه به مسکن برای اقشار کم‌درآمد در شهر ایلام امری ضروری جلوه می‌نماید. لکن به توجه به رویکرد پایداری اجتماعی به عنوان روند تاثیرگذار بر توسعه پایدار شهرهای امروزی، بکارگیری این رویکرد در مطالعه مسکن برای اقشار کم‌درآمد ایلام می‌تواند تاثیر بسزایی بر روند مسکن اقشار کم‌درآمد در این منطقه داشته باشد که در روند شهر ایلام تاثیر بسزایی خواهد داشت که ضرورت و اهمیت پژوهش پیرامون این مباحث مشمول تعداد زیادی از اقشار کم‌درآمد در شهر ایلام خواهد بود که به می‌تواند به مسکن این اقشار به عنوان یکی از ضروری‌ترین نیاز آنان پاسخگو باشد. هدف اصلی این پژوهش مطالعه مجتمع مسکونی برای گروه‌های کم‌درآمد شهری با رویکرد پایداری اجتماعی مطالعه موردی شهر ایلام است. در این راستا این گونه سئوالات مطرح می‌شود که چگونه می‌توان یک مجتمع مسکونی را برای اقشار کم‌درآمد ایلام بر پایه نیازهای آنان ایجاد نمود؟ آیا مطالعات دقیق و تأمین مسکن در بهبود شاخص‌های اجتماعی گروه‌های کم‌درآمد تأثیرگذار است؟ آیا مجتمع‌های مسکونی راه‌کاری مناسب برای تأمین مسکن و ارتقا شاخص‌های اجتماعی مسکن در گروه‌های کم‌درآمد شهری در شهر ایلام می‌تواند باشد؟ در جواب به سئوالات فرضیه‌های تحقیق مطرح گردیدند. یک مجتمع مسکونی را می‌توان برپایه نیازهای اقشار کم‌درآمد ایلام مورد مطالعه و بررسی قرار داد. بین یک مطالعه مناسب، تأمین مسکن و بهبود شاخص‌های اجتماعی گروه‌های کم‌درآمد رابطه مثبت و معناداری وجود دارد. مجتمع‌های مسکونی راه‌کاری مناسب برای تأمین مسکن و ارتقا شاخص‌های اجتماعی مسکن در گروه‌های کم‌درآمد شهری در شهر ایلام است.

پیشینه تحقیق

حیدری چپانه و همکاران (۱۳۸۹)، در مطالعه‌ای به بررسی نقش استراتژی توسعه شهری (CDS)

امروزه مسکن و مسائل مربوط به آن مسئله‌ای جهانی است و برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران در کشورهای مختلف به دنبال راه‌حل‌هایی برای حل مسائل مربوط به آن‌اند (Buckly and Kalarickal, 2005:237); مسکن نسبت به سایر کالاها به دلیل ویژگی‌هایی مانند غیرقابل جایگزین بودن، سرمایه‌ای بودن، بادوام و پرهزینه بودن و غیرمنقول بودن، عامل عمده نابرابری و در عین حال همبستگی اجتماعی است (Gallent and Robinson, 2011:298). مسکن در زمره اساسی‌ترین و حساس‌ترین بخش‌ها در برنامه‌ریزی توسعه‌ی اقتصادی و اجتماعی است (عزیزی، ۱۳۷۸). اما هم‌چنان ۲۰ درصد جمعیت جهان فاقد خانه‌ای در شأن زندگی هستند (صرافی، ۱۳۸۱). به اعتقاد شولتز خانه خود زندگی بوده در حالی که بنای عمومی تصویر زندگی است و او معتقد است که خانه بخشی از هویت فرد است (نوربرگ شولتز، ۱۳۹۲). تحلیل مسائل کمی و کیفی مسکن از طریق ابزاری صورت می‌گیرد به نام شاخص‌های مسکن و بیانگر ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و کالبدی مسکن است (احدنژاد و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۳). به طور کلی، می‌توان شاخص‌های مسکن را در سه گروه عمده تقسیم بندی کرد (حکمت نیا و موسوی، ۱۳۸۵، ص ۱۱۶); شاخص‌های کمی مسکن، شاخص‌های کیفی مسکن، و شاخص‌های اقتصادی مسکن. پایداری اجتماعی در نظر گرفتن جنبه‌های فرهنگی و روزمره زندگی مردم است و این که ساختمان با فرهنگ، مذهب و نیازهای مردم تناسب داشته باشد (خاکپور، ۱۳۹۴، ص ۶).

در این میان مسأله مهمتری که وضعیت مسکن در جهان را رقت‌بارتر می‌کند فراموشی اقشار کم‌درآمد در برنامه‌های تأمین مسکن است. همچنین مسئله مهمتر در زمینه مسکن در کشورهای در حال توسعه، بی‌توجهی و از یاد بردن اقشار کم‌درآمد شهرها در برنامه‌های تأمین مسکن است (فخرایی، ۱۳۹۱). شهر ایلام است که به خاطر موقعیت جغرافیایی شهر، به لحاظ مسکن و به خصوص برای اقشار کم‌درآمد دارای مشکلات فراوانی و به خصوص در حاشیه شهر است. این شهر براساس آمار سال ۱۳۹۱، دارای ۱۷۵ هزار

ریچارد گراور (۲۰۱۰)، در مقاله‌ای با عنوان «مروری بر برخی از مسائل مهم در تأمین مالی مسکن با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به بررسی مساله تأمین مالی در مسکن پرداخته و مسکن را به عنوان ابزاری مهم برای افراد کم درآمد دانست که در بلند مدت باعث بهبود زندگی آن‌ها خواهد شد.

آزادخانی و همکاران (۲۰۱۴) در مقاله‌ای تحت عنوان «بررسی رضایتمندی اқشارکم درآمد شهری از طرح مسکن مهر» عنوان می‌نماید که پروژه مسکن مهر یکی از طرح‌های بسیار مهم بوده است که از سوی مسئولان یا هدف خانه‌دار شدن اқشار کم درآمد و رضایتمندی آنان و کنترل بازار مسکن یا سرمایه‌گذاری بسیار آغاز شد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که این طرح در دستیابی به اهداف خود و رضایتمندی اқشار کم درآمد موفق نبوده است.

روش تحقیق

در این پژوهش از روش‌های مختلفی جهت حصول به نتایج تحقیق استفاده شده است: شیوه گردآوری اطلاعات در این پژوهش دو شیوه کتابخانه‌ای و میدانی می‌باشد در شیوه گردآوری اطلاعات بصورت کتابخانه‌ای از اطلاعات منابع علمی، دیسک‌های رایانه‌ای، اسناد شخصی و خصوصی، مطبوعات، مقاله‌ها و مجله‌ها و نیز کتاب‌های مرتبط با موضوع مسکن اқشار کم درآمد و پایداری اجتماعی بهره‌گیری شد و در شیوه میدانی از طریق مشاهده و به کارگیری فیلم و عکس (صوتی و تصویری) استفاده شده است. هدف از این بخش گردآوری اطلاعات به منظور آزمون فرضیه‌های مطرح شده می‌باشد. در قدم بعدی روش توصیفی-تحلیلی می‌باشد که به تحلیل هر یک از مدارک می‌پردازد. در این بخش به چگونگی موضوع پرداخته می‌شود و علاوه بر تصویرسازی آن‌چه هست به تشریح و تبیین دلایل چگونه بودن و چرایی وضعیت موضوع پرداخته می‌شود. سپس با توجه به مدارک موجود از طریق تحقیق شبیه‌سازی-مدل‌سازی، اقدام به مطالعه مسکن اқشار کم درآمد می‌شود. در روش توصیفی-تحلیلی و تاریخی، روش تجزیه و تحلیل به صورت دستی می‌باشد، چرا که به کمک فکر

در سیاست‌های تأمین مسکن گروه‌های کم درآمد شهری شهر رشت پرداخته‌اند، تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که اگر چه هدف اصلی این خانه‌ها، تأمین مسکن گروه‌های کم درآمد شهری در رشت بوده است، اما اغلب ساکنان آن‌ها متعلق به گروه‌های متوسط و متوسط به بالا هستند. خدایی و میره (۱۳۹۰) در مقاله‌ای به بررسی تجارب جهانی در زمینه تأمین مسکن گروه‌های کم درآمد شهری با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی پرداخته‌اند که گردآوری اطلاعات در این مطالعه به صورت اسنادی انجام شده است. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که به طور کلی سیاست‌های تأمین مسکن گروه‌های کم درآمد در چهار گروه: ۱- سیاست ساخت مسکن؛ ۲- سیاست تأمین مالی مسکن؛ ۳- سیاست زمین و خدمات؛ و ۴- سیاست‌های منتج از راهبرد توانمندسازی مورد توجه قرار گرفته است.

احدنژادروشتی و مرادی مفرد (۱۳۹۲) در مقاله‌ای با عنوان نقش استراتژی توسعه شهری (CDS) درآمد شهری (مورد مطالعه: ناحیه صفرآباد و بیسیم شهر زنجان) به این نتایج دست یافتند که در مؤلفه‌های اصلی ارائه و ام‌های مسکن با بهره‌کم، در ایجاد انگیزه برای مقاوم‌سازی مسکن نقش تعیین‌کننده دارد که ۳/۷۵۱٪ و همچنین مؤلفه دوم که بیانگر بهبود وضعیت اقتصادی مردم و افزایش درآمد آنان بوده ۳/۶۱۴٪ و مؤلفه سوم یعنی نوع مصالح به کار رفته در ساختمان ۲/۲۶۳٪ مقادیر ویژه مشاهدات را توجیه و تبیین می‌نمایند. همچنین در تحلیل عاملی شاخص اقتصادی بیشترین تأثیر را در مسکن گروه‌های کم درآمد شهری دارا می‌باشد. نتایج تحقیق نشان می‌دهد: گروه‌های کم درآمد در مقایسه با سایر گروه‌های بالاتر، بهره‌مندی کمتری از منافع برنامه‌های توسعه شهری دارند.

مارگاری اوستین ترنر و توماس کینگسلی (۲۰۰۸) در گزارشی تحلیلی با عنوان (برنامه‌های فدرال برای نیازهای سکونتی گروه‌های کم درآمد- سیاست اولیه) به بررسی سیاست مسکن گروه‌های کم درآمد در کشور آمریکا پرداخته‌اند. بنروز و دوریت (۲۰۰۹) نظامی جامع برای تأمین مسکن سفارشی انبوه برای کاهش هزینه‌های تأمین مسکن پیشنهاد نموده‌اند.

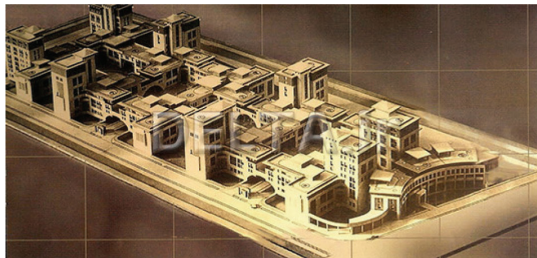
به این صورت که ورودی سواره به زیر زمین راه پیدا می‌کند و ورودی سواره در سطح صفر- صفر زمین ادامه پیدا خواهد کرد بدین صورت از آلودگی صوتی برای ساکنین نیز جلوگیری خواهد شد. از جمله نکات مهم و کاربردی که توسط معمار به کار گرفته شده است و در واقع نوعی خلاقیت و نوآوری به شمار می‌آید، استفاده از مدول‌های تکرار شونده در ساخت و نوع قرار گیری بلوک‌ها می‌باشد که خود یکی از دلایل هماهنگی و یکپارچگی در کل مجموعه در عین استفاده از احجام متفاوت می‌باشد. همچنین از دیگر نکات دیگر در نظر گرفتن فرم چرخشی بازو برای بلوک‌ها ضمن اختلاف ارتفاع آنها نورگیری و تهویه مطبوع در زوایای متفاوت برای تمامی واحدها را به حداکثر رسانده است.

تصویر ۲. مسکن مهر شهر جدید پردیس؛ ماخذ: www.architect.pmcblog.com

دومین مورد مربوط به مسکن مهر شهر جدید پردیس تهران می‌باشد. مسکن مهر به عنوان مهمترین اقدام دولت در راستای تامین مسکن برای اقشار کم‌درآمد در چارچوب واگذاری زمین به استعداد ساخت یک میلیون و پانصد هزار واحد مسکونی از سوی وزارت راه و شهرسازی ارائه شده است. اما این پروژه با مشکلاتی همراه است.

و تحلیل عقلانی صورت می‌گیرد. در روش شبیه سازی- مدل‌سازی و موارد آماری، روش تجزیه و تحلیل به صورت ماشینی یا همان رایانه‌ای صورت می‌گیرد. نرم افزارهای مورد استفاده عبارت است از: اتوکد، ماکروسافت آفیس، فتوشاپ، گوگل ارث، و تری دی مکس و غیره. در این قسمت از پژوهش به مطالعه موردی اثر داخلی و خارجی پرداخته شده است.

تصویر ۱. مجتمع مسکونی زیتون اصفهان؛ ماخذ: www.architect.pmcblog.com

اولین مورد مطالعه در خصوص مسکن مربوط به مجتمع مسکونی زیتون اصفهان می‌باشد که جهت سکونت ۵۰ خانواده کم درآمد در محله ای ارزان قیمت اجرا شده است. با توجه به اقلیم نیمه بیابانی شهر اصفهان استفاده از گیاهان در طراحی بنا در تابستان برای جلوگیری از نور مزاحم و تهویه و هوای مطبوع در مجموعه و در زمستان جلوگیری از ورود باد سرد به بنا برای آسایش دمایی و ... مناسب می‌باشد. در طراحی معماری بناهای این شهرک مسکونی از تلفیق سبک معماری سنتی- بومی و معماری مدرن استفاده شده است مانند بادگیری، دالان‌هایی مسقف، بازشوهای عمودی رواقها و همچنین پوشش گیاهی می‌باشد. از نکات قابل توجه در طراحی سایت جدا کردن مسیرهای پیاده و سواره از یکدیگر است

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۹ زمستان ۱۳۹۶
No.49 Winter 2018

۷۱

شده است که با استفاده از گچبری‌های خاص منطقه و شهر به زیبایی آن افزوده شده است. چهارمین مورد مربوط به مسکن اجتماعی کارگران در شهر برلین، آلمان است. بریتز هوف آیزن زیدلانگ یا طرح خانه سازی نعلی شکل به دلیل شکل بلوک مرکزی آن که به دور یک برکه شکل گرفت، به این اسم نامیده شده است؛ این مجموعه به عنوان قسمتی از برنامه ی مارتین واگنر برای خانه سازی مخصوص کارگران که به شدت مورد نیاز بود در شهر برلین آلمان طراحی شد. جانمایی واحدهای منفرد، حالتی متعارف دارد و واحدها به خودی خود کاملاً کوچک هستند. آپارتمان‌ها دارای چیدمان کلی فضاهای سکونتی اصلی، به همراه سرسراها، ایوان‌های درونی یا تراس‌های بیرونی در سمت رو به باغ ساختمان هستند و در سمت دیگر ساختمان دارای دسترسی به پاگرد و پلکانی رو به خیابان می‌باشند. پلان‌ها که متناوباً و یک در میان به صورت پیش آمده یا عقب نشینی کرده شکل گرفته اند، عناصری عمودی را در نماها معرفی می‌کنند تا طبیعت ذاتی افقی بلوک‌ها را بشکنند.

تصویر ۴. مسکن اجتماعی کارگران برلین؛
ماخذ: www.archdaily.com

عدم بهره‌گیری از منابع و انرژی‌های موجود در طبیعت جهت فراهم آوردن شرایط آسایش انسان، عدم تنوع و امکان زندگی با کیفیت مطلوب و فضاهای باز نامناسب، عدم توجه به فضاهای مانند گره‌های شهری، واحدهای همسایگی و ... برای افزایش تعاملات اجتماعی و عدم رعایت سلسله مراتب فضایی از دیگر مشکلات این پروژه است. ناپایدار کردن منظر منطقه به دلیل استفاده از فرمهای نامتناسب با زمینه.

تصویر ۳. مسکن اجتماعی بارسلونا، اسپانیا؛ ماخذ: www.architect.pmcblog.com

سومین مورد مربوط به مسکن اجتماعی بارسلونا، اسپانیا است. این پروژه در سال ۲۰۱۱ توسط گروه معماری بتل و رویج در شهر بارسلونا طراحی و ساخته شد. ساکنین در حجم‌هایی شبیه به I که پهنای آن ابعاد خیابان را انعکاس می‌دهد و در اطراف یک حیاط و بین ملک اصلی و ساختار جدید می‌پیچد، خانه نشین شده‌اند. نما حالت محلی خانه ی بزرگ را بسط می‌دهد هم در پرداخت گچکاری سفید و هم با بام شیبدار خود که بیشتر یادآور بارز تاریخی بومی بافت است. در این مسکن اجتماعی مصالح نما از متریا ل ارزان اما با شکلی متنوع استفاده

مسکونی باشد و در بخش‌های مختلف با تغییر الگو از ایجاد فرمی یکنواخت دوری شود. همچنین در قسمتهایی با ایجاد پیش آمدی یا عقب رفتگی ایوان ایجاد نموده است. نمونه‌های ذکر شده داخلی و خارجی با توجه به توضیحات ذکر شده، مزایا و معایب خود می‌تواند در مطالعه مجموعه مسکونی اقدار کم درآمد در ایلام مورد استفاده قرار گیرد.

ظوابط و استانداردهای طراحی

در طراحی پروژه‌های مسکونی لازم است علاوه بر بلوکهای مسکونی ضوابط و استانداردهای طراحی نیز رعایت شود. مثل تأمین پارکینگ‌ها با رعایت ضوابط شهرداری الزامی است. به ازای هر ۵۰ تا ۱۰۰ واحد مسکونی یک فضای تجمع عمومی در نظر گرفته شود و در مجموعه‌های بالای ۵۰ واحد مسکونی، به ازای هر واحد باید حداقل ۲۵ متر مربع فضای سبز در نظر گرفته شود. از نظر دسترسی ورودی به مجموعه باید قابل کنترل باشد. به منظور ایجاد امنیت و آسایش ساکنین مجموعه‌ها، هنگام تهیه طرح محوطه سازی حریم مجموعه مسکونی از عرصه‌های مجاور جدا گردد. تا جایی که ممکن است مسیرهای پیاده و سواره از یکدیگر تفکیک شوند. نقشه نماهای اصلی بنا باید همراه نمای ساختمان‌های مجاور ترسیم شده و با آنها هماهنگ شود. فاصله دو بنا که نمای اصلی آنها مقابل هم (بدون توجه به جهت جنوبی، شمالی، شرقی، غربی و غیره) قراردارند، برابر ارتفاع بنای جنوبی خواهد بود، چنانچه دو بنا دارای شکستگی در ارتفاع باشند، فاصله دو بنا برابر ارتفاع بنای جنوبی در هر شکستگی محاسبه می‌شود. ایمنی در برابر آتش سوزی در واحد های آپارتمانی و مجتمعهای مسکونی یکی از موارد خطیر در بحث ایمنی در ساختمان بشمار می‌آید. در ایران امکانات آتشنشانی تنها قادر است پاسخگوی مهار آتش حد اکثر تا ارتفاع ۱۳ متر باشد. از آنجا که امکانات مهار آتش از طریق آسمان در کشور وجود ندارد لذا اولاً توصیه می‌گردد بخصوص در مجتمعهای مسکونی که تراکم جمعیت و رنج سنی بالاتری را در خود جای

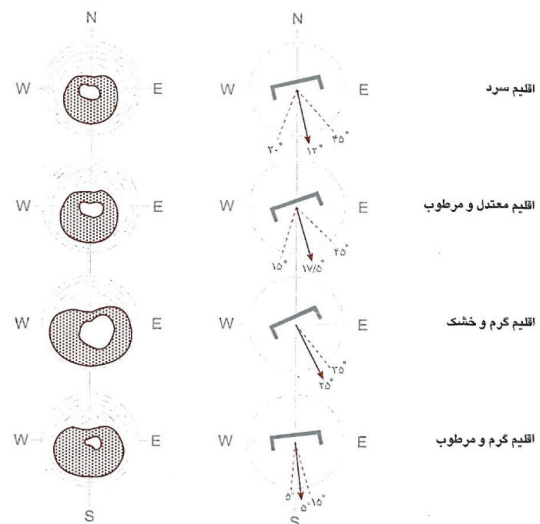
بر اساس بررسی‌های انجام گرفته پیرامون نمونه‌های موردی داخلی و خارجی می‌توان اینگونه نتیجه‌گیری نمود که در بخش نمونه‌های داخلی با وجود آنکه در کشور نیاز مبرم به تأمین مسکن برای اقشار کم درآمد وجود دارد اما پروژه‌های موجود اغلب به عنوان پروژه‌های مسکن مهر یا پروژه‌های مسکن اجتماعی کار شده است که چنانکه به عنوان نمونه مسکن مهر شهر جدید پردیس مشاهده می‌شود فاقد بسیاری از امکانات اساسی و جانبی مورد نیاز بوده و از لحاظ طراحی معماری نیز اصول مناسب معماری و شهرسازی در آن رعایت نگردیده است. در این بین از نمونه‌های مناسب مسکن اقدار کم درآمد می‌توان به مجتمع زیتون اصفهان اشاره نمود به عوامل اقلیمی نظیر تابش و سایه اندازی و بادهای غالب توجه شده است. همچنین حجم متفاوت ولی در عین حال یکپارچه (به دلیل استفاده از مدول تکرار شونده در طراحی، استفاده از ریتم و تکرار تناسب در ارتفاع و احجام تکرار شونده احجام هندسی مربع و مستطیل و...) بهره گرفته است. از جمله موارد معماری سنتی و بومی نظیر بادگیر، حیاط مرکزی و دالان‌هایی مسقف که در ساخت این مجموعه استفاده شده است. اما در بخش نمونه‌های موردی خارجی می‌توان نمونه‌های مناسب متعددی را در سراسر جهان مشاهده نمود که با توجه به نیازهای ساکنان کم درآمد آن شهرها طراحی گردیده است. به عنوان نمونه می‌توان به مسکن اجتماعی بارسلونا اشاره نمود که از معماری بومی منطقه بهره برده است و همچنین فضاهای خدماتی متعدد و ارزان را برای ساکنان فراهم نموده همچنین از مصالح ارزان اما هماهنگ با نما استفاده نموده است. همچنین در مسکن اجتماعی طرح پیشنهادی برای مسکن سازی اجتماعی، در سایتی با بیشترین پیچیدگی از لحاظ هندسی عرضه شده، اما به زیبایی بر موضوعاتی چون، بر موضوعاتی مانند تراکم، تخلخل، صمیمیت و تطابق با شهر مرکز کرده است و بخش‌های مختلفی را در اختیار ساکنان آن قرار می‌دهد. در مجموعه مسکن اجتماعی کارگران برلین نیز سعی شده است فضایی درونگرا با ایجاد باغی در داخل مجموعه

قابلیت دسترسی سواره و پارکینگ خارجی و نیز دسترسی اصلی پیاده سایت به کار آید. زمین دارای شیب کمی است و اختلاف ارتفاع زیادی به چشم نمی‌خورد. این سایت از شرق به ترمینال مسافری محدود است، از طرف شمال سایت به خیابان چالسرا و زمین‌های بایر محدود می‌شود. از طرف غرب به زمین و باغهای اطراف و از طرف جنوب نیز با منطقه مسکونی و زمین‌های بایر، همجوار است. این محدوده بدلیل ویژگی‌ها و قابلیت‌های منطقه‌ای برای احداث مجموعه مسکونی اقشار کم درآمد مناسب است و قابلیت توسعه فعالیت‌های مناسب با امکانات بالا را داراست.

با توجه به تحلیل سایت انجام شده به دلیل وجود آلودگی صوتی در اطراف سایت، فضاهای اصلی مجتمع مسکونی متمایل به قسمت مرکزی و کمی متمایل به جنوب (با فاصله از خیابان اصلی) خواهد بود. با توجه به فرارگیری خیابان اصلی در شمال سایت یک پارکینگ باز کوچک در این قسمت پیش‌بینی شده است تا با ورودی پیاده قابلیت ارتباط محدودی داشته باشد همچنین دسترسی به پارکینگ بلوک‌ها نیز از این قسمت خواهد بود. با در نظر گرفتن نورگیری سایت از جنوب کاربری مناسب به جهت بخش‌های اصلی واحدهای مسکونی که نیاز به نورگیری مناسب دارند بگونه‌ای پیش‌بینی شده است که نور جنوبی بگیرد که با حداکثر بهره‌گیری از جنوب طراحی خواهند شد و همچنین نحوه طراحی به جهت استفاده از نور جنوب متمایل به جنوب و شرق خواهد بود. بخش خدماتی نیز در قسمت ورودی‌های سایت و در قسمت شمالی در نظر گرفته شده است. نحوه طراحی ساختمان‌های مسکونی به گونه‌ای خواهد بود که کنترل و هدایت باد در سایت و ایجاد گردش مطلوب و بهره‌گیری از هوای تازه را میسر سازد. با توجه به قرارگیری یک دسترسی اختصاصی و مناسب برای سایت از شمال دسترسی پیاده رو مختلفی در سایت در نظر گرفته شده است.

می‌دهد، از احداث ساختمانهای بالای ۱۳ متر خودداری گردد. پوشش سقف و کف از جمله مهمترین سطوح در بحث آتشسوزی است. این سطوح اگر از مواد آتشگیر ساخته شده باشند باید با استفاده از مواد گلوکسی در برابر خطر آتشسوزی ایمن شده باشند. از دیگر عوامل در بحث ایمنی در برابر آتش‌سوزی، سازه ساختمان است. توصیه می‌گردد به جهت ایمنی بیشتر بتن نسبت به فولاد در مجتمع‌های مسکونی از سازه‌های بتنی استفاده گردد. از دیگر موارد می‌توان به شیشه‌های مقاوم در برابر آتش که به شکلهای مختلف و عایق دار است اشاره کرد همچنین استفاده از زنگ‌های خطر دود. در تصویر ۵ با توجه به موقعیت جغرافیایی و ویژگی‌های اقلیمی استان ایلام جهت ساختمان نشان داده شده است.

تصویر ۵. جهت ساختمان با توجه به اقلیم ایلام؛ ماخذ: کسمایی، ۱۳۸۵.

مشخصات سایت انتخابی طبق نقشه در حدود ۴۰۰۰۰ متر مربع است. شکل و هندسه سایت به شکل یک متوازی‌الضلاع نسبتاً نامنتظم است که ابعاد اصلی آن از شمال نقشه با کمی تفاوت به شرح زیر است ۲۸۰، ۲۱۰، ۲۶۹، ۲۰۹ که در حقیقت تمام اضلاع سایت را تشکیل می‌دهند. ورود به دهانه سایت (ورودی اصلی پیاده) می‌تواند از قسمت (ورودی ۲۸۰ متری شمالی) صورت پذیرد، این دسترسی شمالی می‌تواند با

۲. ایجاد بخش‌های مجزا اما با ارتباط فضایی مرتبط در طراحی.
۳. تنوع نسبی فضاها و مسیرها.
۴. هدایت و کنترل باد در سایت.
۵. بهره‌گیری از فرم عملکردی در طراحی.
۶. کنترل و هدایت نور طبیعی به درون فضاهای باز و بسته طراحی شده.
۷. طراحی پایدار کاربری‌های سایت متناسب با اقلیم منطقه.
۸. طراحی بخش اصلی مجموعه مسکونی در مرکزیت و تاحدی نزدیک به ورودی سایت به سبب ایجاد آسایش بیشتر.
۹. نورگیری مناسب واحدهای مسکونی و رعایت همجواری‌ها و محرمیت دید.
۱۰. ایجاد دسترسی سواره در نقاط مناسب سایت و دسترسی آسان به خیابان.
۱۱. بکارگیری نمادین از الگوهای معماری بومی منطقه ایلام.
۱۲. توجه به معیار مسکن اقشار کم درآمد و ایجاد مسکن مناسب با در نظر گرفتن هزینه مناسب.
۱۳. توجه به رویکرد پایداری اجتماعی در طراحی به جهت قشر کم درآمد از امکانات یک مسکن خوب و بروز با توجه به شرایط ویژه این قشر.
۱۴. ایجاد تعامل بیشتر میان ساکنین از طریق طرح معماری به جهت پایداری اجتماعی.

ورودی سایت در قسمت شمالی و با مسیر کوتاهی حل شده است و مسیر آتش‌نشانی نیز در مسیر محدوده سواره رو پیش‌بینی شده است. اطراف سایت بخصوص در نزدیکی ترمینال از فضای سبز و درختان بلند استفاده می‌شود تا محرمیت ایجاد گردد. باید در نظر داشت. بر اساس اصول پایداری اجتماعی باید یک نیازهای اساسی و اولیه ساکنین را مرتفع نماید که در این پروژه نیازهای اولیه ساکنین از جمله مواد غذایی و پوشاک و غیره، با تعبیه فروشگاه‌های مورد نیاز دیده شده است. همچنین با در نظر گرفتن اصل عدالتخواهی پایداری اجتماعی، سعی شده تا تمام اقشار کم‌درآمد مجموعه اعم از سالمند، کودک

تصویر ۶. دسترسی‌های سایت؛ ماخذ: نگارندگان.

بدیهی است که آنچه ساختار فیزیکی برنامه‌ریزی را در جهت‌ی خاص هدایت می‌کند بن‌مایه و اصول ساختار فضایی می‌باشد. به عبارت دیگر، ساختار فضایی در طراحی به عنوان مکمل و عنصری که شرایط کافی را در گزینه طراحی ایجاد می‌کند مورد توجه قرار داشته و لازم این گزینه نیز ساختار فیزیکی برنامه‌ریزی می‌باشد. توجه به یکی از این دو عامل و حذف دیگری در طراحی موجب یک بعدی شدن و تک‌محوری شدن طرح خواهد شد، چنانچه امروز مشاهده می‌شود که بسیاری از طرح‌های موجود، تنها حاصل تجزیه و تحلیل‌های صرف می‌باشد و طراحی را از مفهوم هنری خود دور می‌سازد و بسیاری دیگر نیز اگر چه شکل اول را رعایت نموده و پذیرفته‌اند اما سبب عدم شناخت کافی و بها ندادن به تجزیه و تحلیل‌ها، غیر قابل استفاده و مهجور باقی مانده‌اند. طبق مقایسه انجام شده پیرامون مجتمع‌های مسکونی موجود در ایران رعایت اصول و ضوابط مربوط طراحی معماری پایدار اجتماعی در مجتمع مسکونی به طور مناسب و درخور این الگوها رعایت نشده و کاملاً این الگوها مهجور مانده است با توجه به تعیین اصول طراحی مجتمع مسکونی در فصول پیشین ایده‌های طراحی بر مبنای این اصول خواهد بود.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

بعد از مطالعه و شناسایی دقیق و کامل سایت طرح اتودهای اولیه طراحی شکل گرفت و نتایج زیر از بررسی سایت حاصل گشت:

۱. ایجاد فضاهای مرتبط بایکدیگر با دسترسی آسان در طرح.

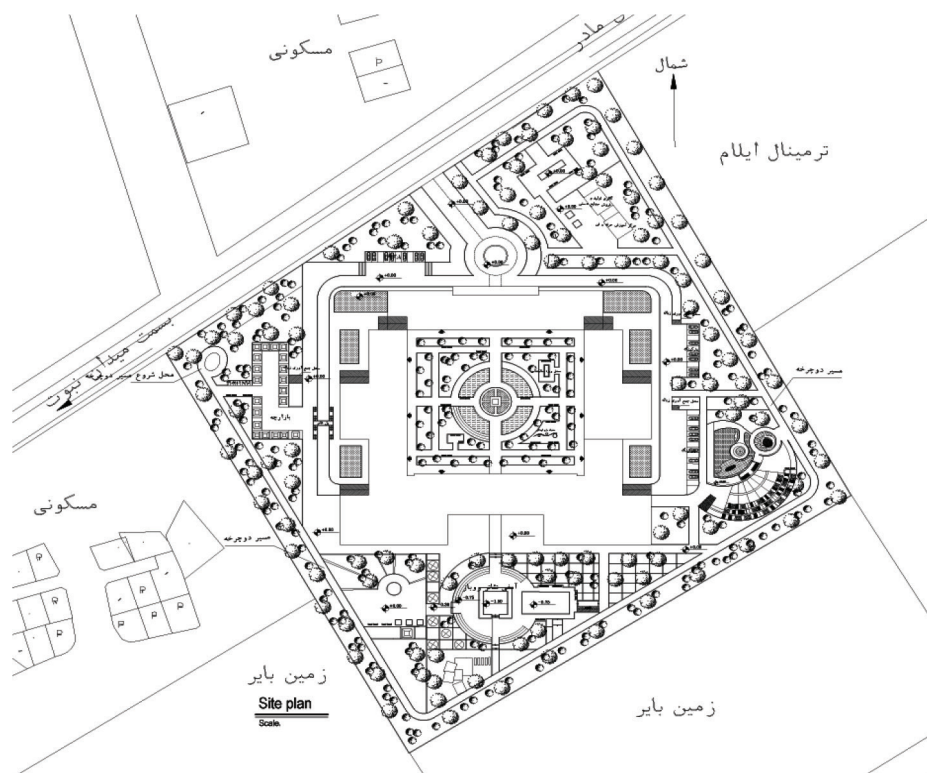
و الگوهای بومی و پیوند ساکنین با صنایع دستی ایرانی بومی از لحاظ فرهنگی کارکرد مناسبی داشته باشد و فرم مجتمع مسکونی با توجه به موقعیت اطراف سایت به شکل درونگرا و حیاط مرکزی طراحی شده است. این فرم میتواند در این طرح بسیار کارا باشد و فضای مرکزی نیز به جهت امنیت بالا برای بازی کودکان و فضای سبز طراحی شده است. در اطراف سایت به جهت در نظر گرفتن امکانات ورزشی برای اقشار کم درآمد مسیر دوچرخه سواری یا مسیر سلامت در نظر گرفته شده است. در بخشهای مختلف سایت با توجه به موقعیت مکانی فضای سبز و محل گذران اوقات فراغت برای سالمندان جوانان و کودکان با توجه به نیازهای آنان و در راستای عدالت و پایداری اجتماعی در نظر گرفته شده است. باید در نظر داشت الگوهای پایداری اجتماعی الگوهای مشخصی هستند که در بالا ذکر شده و این عوامل در بخشهای مختلف طراحی لحاظ شده است.

نوجوان و جوان فضاهای ویژه خود را با توجه به روحیات آنان داشته باشند و امکانات مساوی برخوردار گردند. همچنین امکانات مجموعه نظیر مترای واحدهای مسکونی، پارکینگها و انباری و سایر امکانات تلاش شده تا حتی الامکان شرایط مساوی برخوردار باشند. در بحث توسعه آموزش و خلاقیت با تعبیه بخش آموزشی کودکان و مرکزی برای آموزش و تولید صنایع دستی سعی شده تا به این امر دست یابیم. در بحث مردمسالارانه بودن و توسعه مشارکت اجتماعی سعی شده است تا با ایجاد محیطهای اجتماعی مشترک نظیر محوطه فضای سبز مخصوص و بخشی جهت اجرای مراسمات مذهبی و آیینی (آمفی تئاتر روباز) موجب ایجاد تعاملات اجتماعی بیشتر گردد. در بحث رفاه فیزیکی و ذهنی سعی شده است تا حد امکان نیازهای فیزیکی و نیازهای روحی از طریق پیوند ارتباط با طبیعت حاصل گردد. این طرح به علت استفاده از الگوهای ایرانی نظیر حیاط مرکزی

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۹ زمستان ۱۳۹۶
No.49 Winter 2018

۷۵

تصویر ۷. طراحی سایت پلان؛ ماخذ: نگارندگان.

منابع و ماخذ

۱. احد نژاد روشتی، محسن، مرادی مفرد، سمیرا، (۱۳۹۲) نقش استراتژی توسعه شهری در سیاست‌های تأمین مسکن گروه‌های کم درآمد شهری، (مورد مطالعه: ناحیه صفر اباد و بی‌سیم شهر زنجان)، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، زمستان ۱۳۹۲.
 ۲. حکمت‌نیا، حسن؛ موسوی، میرنجف (۱۳۸۵) کاربرد مدل در جغرافیا با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری و ناحیه‌ای، انتشارات علم نوین، یزد.
 ۳. حیدری چیا، رحیم. رضا طبع ازگمی، خدیجه (۱۳۹۱) نقش استراتژی توسعه شهری در سیاست‌های تأمین مسکن گروه‌های کم شهری (مطالعه موردی: شهر رشت).
 ۴. خاکپور، جمشید (۱۳۹۴) پایداری اجتماعی در طراحی مجتمع فرهنگی، همایش ملی معماری و شهرسازی ایرانی اسلامی، تهران.
 ۵. شولتز، کریستیان نورنبرگ (۱۳۹۲) مفهوم سکونت، ترجمه: یاراحمدی، محمود امیر، انتشارات آگاه، چاپ پنجم.
 ۶. صرافی، م، (۱۳۸۱) از حاشیه‌نشینی تا متن شهرنشینی؛ هفت شهر، سال سوم: شماره ۸، تهران: انتشارات شرکت عمران و بهسازی شهری ایران،
 ۷. عزیزی، محمد، (۱۳۷۸) درس برنامه‌ریزی مسکن، گروه برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه تهران.
 8. Buckley, R., Kalarickal, J, 2005, Housing policy in developing countries :conjectures and refutations, World Bank Res Obs, pp.233257-
 9. Gallent, Nick & Robinson, Steve., 2011, Local perspectives on rural housing affordability and implications for the localism agenda in England. Journal of Rural Studies. 27. 297.307-10.1016/j.jrurstud.2011.05.004.
- با توجه به آگاهی از پیچیده بودن و استقرار مناسب فضاهای مسکونی در سایت به دلیل داشتن فضاهای پراهمیت مجتمع مسکونی، لازم است که قبل از طراحی مطالعه و برنامه‌ریزی اصولی نسبت به تمام فضاهای مختلف از قبیل اقلیم، نورگیری، دسترسی‌ها و توجه به شاخص‌های پایدار اجتماعی و غیره انجام شود که با علم و آگاهی کامل و جامع با توجه به نوع کاربری‌ها و ضوابط و استانداردهای موجود قدم اولیه طراحی، پایه‌گذاری خواهد شد. یکی از موارد مورد توجه اصول و ترکیب‌بندی و پراکنده‌گی و توزیع مناسب کاربری‌ها در فضای سایت بود که عامل اولیه طراحی و شکل‌گیری پروژه مجتمع مسکونی می‌باشد. در اولین گام که مهمترین گام می‌باشد شناسایی سایت و آنالیز دقیق از موقعیت‌های سایت مدنظر می‌باشد. مراحل شناسایی در این پروژه عبارتند از:
۱. شناخت محل سایت و همسایگان آن.
 ۲. تعیین اختلاف سطح سایت در تمام نقاط و نسبت آن به کد ارتفاعی خیابان مجاور.
 ۳. بررسی ورودی‌های مختلف به سایت و درجه‌بندی آن‌ها.
 ۴. مطالعه اقلیمی سایت و تعیین انواع بادهای غالب و خوب که شرایط حجمی مناسبی را تعیین می‌کند.
 ۵. مکان‌یابی توده‌ها و فضاها و کاربری‌ها در سایت و زمین موردنظر.
 ۶. دقت کامل به جهت تابش آفتاب و استفاده مفید از انرژی آن با توجه به اقلیم.
 ۷. جهت‌یابی و نحوه استقرار فضاها با توجه به مسائل اقلیمی و چشم‌اندازهای مختلف آن.